

חיבטים לשוניים בפרשת ראה עג

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינוי משמעות בפרשת ראה ובהפטרה ובראשון של שופטים

יא כז	אֶת-הַבִּרְכָּה: הפסוק פותח באתנח אין כאן הכנה של טפחא
יא כט	גִּרְזִים: אין דגש בז"ן כפי שמופיע בחלק מהדפוסים
יב ב	עֲבָדוּ-שָׁם הַגּוֹזִים: געיה בעי"ן, יש להקפיד על הפרדת התיבות והגיית הה"א, שלא יישמע 'עבדו שמה גוים'
יב ו	מַעֲשֵׂי־תִיכֶם: העי"ן בשווא נח והשי"ן אחריה בשווא נע, כן הדבר בהמשך פס' יא
יב ז	בִּרְכָּה: הכ"ף הראשונה בשווא נח למרות הקושי
יב י	וַיִּשְׁבְּתֶם-בְּטַח: געיה בוא"ו
יב יג	הַשֹּׁמֵר: במלעיל ומ"ם סגולה, כן הדבר גם בהמשך ¹
יב יד	שֵׁם תַּעֲלֶה עֲלֵיךָ: טעם טפחא בתיבת שם. מִצֹּדֶךְ: כ"ף סופית דגושה
יב טו	נָתַן-לָךְ: געיה בנ"ן הראשונה. יֹאכְלֶנּוּ: הכ"ף בשווא נע ולא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים, בדומה לו גם בהמשך הפרק
יב טז	עַל-הָאָרֶץ תִּשְׁפָּכֶנּוּ כַּמִּים: טעם טפחא בתיבת תִּשְׁפָּכֶנּוּ
יב יז	מַעֲשֵׂךְ: העי"ן בשווא נח, לא בפתח
יב כ	אֶת-גְּבֻלְךָ: הלמ"ד בשווא נע ² . אֲכָלָה: הא' בחולם ולכן הכ' בשווא נע ³
יב כו	וּבָאת: במלעיל
יב כח	וְשִׁמַּעְתָּ: במלרע, לשון ציווי. מִצֹּדֶךְ: כ"ף סופית דגושה
יב ל	אֲחֵרֵי הַשְּׂמֵדִם מִפְּנֵיךָ: טעם טפחא בתיבת אֲחֵרֵי. לֹא־לֵהִיָּם: האל"ף נחה, כך גם בהמשך
יג ג	וְנַעֲבֹדֶם: הנ"ן בקמץ גדול והעי"ן אחריה בקמץ קטן
יג ד	הַיֹּשְׁבִים: היר"ד בחירק, אין לקרוא 'האישכם'
יג י	יִדְּךָ: ביר"ד מרכא כטעם משנה וכן בפסוק טז. תִּהְיֶה-בָּו: געיה בת"ו ודגש חזק בבית מדין דחיק
יג יב	וַיִּרְאוּ: במלרע
יג יד	בְּנֵי-בְלִיעַל: הלמ"ד הראשונה מנוקדת בחירק חסר ולכן היר"ד אחריה בדגש חזק ומנוקדת בפתח, יש להבחין בין תנועת הלמ"ד לבין צליל היר"ד
יג טו	נַעֲשֶׂתָה: הקוראים תי"ו רפויה כשי"ן שמאלית צריכים להיזהר לא להבליע את השי"ן. בכל מקרה השי"ן בשווא נח
יג טז	אֶת-יֹשְׁבֵי: ביר"ד מרכא כטעם משנה. הַחֲרִם אֹתָהּ וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּהּ וְאֶת-בְּהֶמְתָּהּ

¹ הקורא מלרע ומ"ם צרויה בחשש שינוי משמעות.

² למראית עיין הבי"ת בתנועה קטנה (קיבוץ), אבל צויין כאן כמה פעמים שכתוב חריג במקרא "חסרות ויתרות" אינו משנה את הדקדוק. לכן התנועה כאן היא תנועת שורק גדולה (כמו במילה גבול). לא צוינה כאן געיה בבית כי יש געיה באל"ף באות הנסמכת.

³ אם יקרא בשווא נח ישמע כאלו מנוקד בקמץ קטן, ובמקום פועל בעתיד (מדבר) יהפוך לשם עצם או לציווי.

לְפִי-חֶרֶב: יש להאיץ מעט את קריאת תיבת 'וְאֶת-בְּהֶמְתָּה' המוטעמת בטפחא, להסמיכה לתיבה שלפניה שהרי זהו המפסיק העיקרי הַחֶרֶם אֶתָּה וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּהּ וְאֶת-בְּהֶמְתָּה --
- לְפִי-חֶרֶב⁴

יג יז וְשָׂרְפָתָּ בָּאֵשׁ: קדמא ואזלא כן צריך להטעים ולא במונח רביע⁵

יג יח וְנָתַן-לָךְ: געיה בנו"ן הראשונה

יד א קָרַחָה: הקו"ף בקמץ קטן

יד ד כְּשִׁבִים: יש להיזהר מפני שיכול האותיות ש-ב

יד י אֲשֶׁר אֵין-לּוֹ: תיבת אֲשֶׁר מוטעמת בדרגא בניגוד לכללי מרכא-דרגא לפני תביר⁶

יש לשים לב להבדלים הדקים בין המקרא שלפנינו לבין המקבילה בספר ויקרא יא

יד יב וְהַעֲזִינָה: הה"א בקמץ רחב והעי"ן אחריה בקמץ קטן, הנו"ן בחירק חסר והיו"ד אחריה קמוצה ובדגש חזק

יד יג וְהִרְאָה: עוף זה בספר ויקרא מכונה דאה, בדל"ת במקום רי"ש

יד יד וְאֵת כָּל-עֶרֶב לְמִינּוֹ: יש להיזהר מהמקרא הדומה בספר ויקרא, שם אין וא"ו החיבור לפני תיבת 'את'

יד טז אֶת-הַכּוֹס: אין כאן וא"ו החיבור בניגוד לפסוק המקביל בויקרא

יד יז וְאֵת-הֶרְחָמָה: במלעיל!

יד כא לֹא תֹאכְלוּ: לֹא במונח ולא במקף. לִצְרָ: הלמ"ד בפתח. לְנִכְרִי: הלמ"ד בשוא

יד כג מַעֲשֶׂר: העי"ן בשווא נח

יד כד שְׁאֵתוֹ: השי"ן בשוא והאל"ף בצירי. יְבָרְכֶךָ: כ"ף ראשונה בשווא נח, על אף הקושי. כן הדבר גם בהמשך הפרק

יד כה בִּידָךְ: ולא בִידָךְ, הדל"ת בשוא נע לא בסגול והטעם בכ"ף

יד כו תִּשְׁאַלְךָ: געיה בתיו"ו. האל"ף בקמץ רחב והלמ"ד בשוא נע. וְאֶכְלֹתָ שָׁם: טעם נסוג אחור לכ"ף ודגש חזק בשי"ן מדין אתי מרחיק

טו ב לֹא-יָגֶשׁ: שי"ן שמאלית

טו ד יִהְיֶה-בָּךְ: געיה ביו"ד הראשונה ודגש חזק בבית"ן מדין דחיק

טו ו וְהִעֲבַטְתָּ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה, ועל אף הקושי, הטי"ת בשווא נח

טו ז תִּקְפֹּץ: הפ"א דגושה

טו ט קָרַבָּה: הקו"ף בקמץ רחב והרי"ש אחריה בשווא נע. וְרָעָה עֵינֶיךָ: יש להקפיד, כבכל מקום אחר במקרא, על קריאת העי"ן שאם לא כן, משבש את משמעות הכתוב

טו יא לַעֲנִיךָ: העמדה קלה בלמ"ד למנוע הבלעת העי"ן החטופה, הננו"ן בחירק חסר ולכן היו"ד

⁴ הערה זו מיועדת בעיקר לבעלי הקריאה האשכנזים

⁵ כן הוא בכל המקורות חוץ מהמנחת שי

⁶ דרגא תבוא כאשר ישנן לפחות שתי הברות המפרידות בין הברת התביר לבין הברת המשרת. עפ"י תורה קדומה: אֲשֶׁר אֵין-לּוֹ

אחריה דגושה. וְלֹא־בִינָה: הלמ"ד וגם הבי"ת בשווא נח, הי"ד בחולם והנר"ן אחריה בשווא נע: ול-
אב-ינך

טו יב וְעַבְדָּךְ: הבי"ת בקמץ גדול ושווא נע בדל"ת, כן הדבר גם בהמשך פס' יח

טו יד וּמִי־קִבְּךָ: המ"ם בחירק חסר והי"ד אחריה דגושה ומנוקדת אף היא בחירק חסר

טו טז אֶהְבֶּךָ: הבי"ת בשווא נע

טו יז תַּעֲשֶׂה-כֵן: העמדה קלה בתי"ו ודגש חזק בכ"ף מדין דחיק

טו כ תֹּאכְלֶנּוּ: הכ"ף בשווא נע ולא בחטף פתח

טו כא תִּזְבְּחֶנּוּ: הבי"ת קמוצה

טז א וְעֵשִׂיתָ פֶּסַח: הפ"א בדגש חזק מדין אתי מרחיק. בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-יִבְחָר: תיבת אֲשֶׁר מוקפת ולא במונח

טז ב וְזִבַּחְתָּ פֶּסַח: טעם נסוג אחור לבי"ת

טז ג תֹּאכְלֶנּוּ-עֲלִיו: יש להעמיד קלות את קריאת הת"ו מפני הגעיה שם

טז ה נָתַן לָךְ: הטעמה בתי"ו, אין טעם נסוג אחור לנו"ן

טז ו לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שֵׁם: תיבת שֵׁם בתביר, אין להסמיכה לתיבה שלפניה בזקף בשונה מקודמו יד
כב לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שֵׁם

טז יג בְּאַסְפָּךְ מִגִּרְנֶךָ: גם האל"ף וגם הגימ"ל בקמץ קטן

טז טו בְּכָל תְּבוּאָתְךָ: בכל במהפך ולא במקף ולכן הכ"ף בחולם ולא בקמץ קטן

טז טז יֵרָאֶה כָּל-זְכוּרְךָ: בקדמא ואזלא ולא בתלישה (לא קורן אך יש חומשים)

טז יז נָתַן-לָךְ: געיה בנו"ן

הפטרות ראה ישעיהו נד יא – נה ה:

נד יא עֲנִיָּה: הנר"ן בחירק חסר והי"ד אחריה בדגש חזק

נד יב וְשִׁמְתִי בְּדָכְךָ: כ"ף ראשונה בדגש קל על אף שהתיבה הקודמת מוטעמת בטעם משרת, מסתיימת בהברה פתוחה ובמלרע⁷. הדל"ת בשווא נח אע"פ שהכ"ף אחריה רפויה

נה ב לְשַׁבְּעָה: השי"ן בקמץ קטן

ראשון של פרשת שופטים:

טז יח שְׁפָטִים וְשִׁטְרִים: הפ"א והטי"ת בשווא נע. תִּתֶּן-לָךְ: געיה בתי"ו הראשונה

טז כ נָתַן לָךְ: אין טעם נסוג אחור, כן הדבר גם בהמשך יז ב

טז כא תַּעֲשֶׂה-לָּךְ: העמדה קלה בתי"ו ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק

יז א כָּל דְּבַר רָע: טעם טפחא בתיבת כָּל, יש להקפיד על הפרדת בין שתי התיבות הנותרות

יז ד וְהִגַּד-לָּךְ: געיה בה"א

⁷ במחברת התיגאן של יהדות תימן היא נכללת ברשימת מילים בשם 'אוגירה' הכוללת מקרים חריגים דומים במקרא

יז ז תְּהִיָּה-בּוֹ: העמדה קלה בת"ו ודגש חזק בבית מדין דחיק

יז ח לָנֶגַע: הלמ"ד קמוצה

יז י אֲשֶׁר יִבְחַר ה': טעם טפחא בתיבת אֲשֶׁר

יז יב לְשֶׁרֶת שָׁם: טעם נסוג אחור לשי"ן הראשונה

יב כו כָּךְ קִדְּשִׁיךָ אֲשֶׁר-יִהְיוּ לָךְ וְנִדְרֶיךָ תרגום אונקלוס לְחוּד מְעַסֵּר קִדְּשִׁיךָ לעומת זאת

לְחוּד קוֹדֶשְׁךָ דִּיהוּן לָךְ
בדפוס סביוניטה מתורגם: המילה מעשר [או בכתיב הארמי מעסר] אינה כתובה שם. בחומשים מקראות גדולות תורת חיים 'מעסר' בסוגריים. בספר מרפא לשון מציין בשם היא"ר שיש מסורת עליו מטעין ביה ובודאי שתלמיד טועה הגיה תיבת מעשר מהתרגום הירושלמי שתרגם לחוד בעירי מעסר קודשך. ומסקנתו (אחרי שיישב את הנוסח מעסר למי שגורס כן): מכל מקום מאחר שכן הוא נוסחה העיקרית וגם יש עליה מסורת והקבלה מסכמת עליה אין לזוז ממנה והמתרגם היפך נוסחה העיקרית **לא יצא ידי חובתו**, ותיבת מעסר מחזקין לה בתלמיד טועה. ע"כ ממרפא לשון.

יד ז פרשה וטבעה ד"ר משה רענן

מגליון שבת בשבתו ראה עג

"אֵךְ אֵת זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּעַלִי הַגֶּרֶה וּמִמִּפְרִיסֵי הַפֶּרֶסָה הַשְּׂסוּעָה ..

וְאֵת הָאֲרֻנֹּת וְאֵת הַשֶּׁפֶן פִּי מַעֲלָה גֶרֶה הֶמָּה וּפֶרֶסָה לֹא הִפְרִיסוּ... (יד, ז).

החלפה עתיקת יומין

ברצוני להקדים שמלאכת זיהוי המינים המופיעים במקרא ובספרות חז"ל מורכבת וטומנת בחובה מידה רבה של אי וודאות שאין להתעלם ממנה. במהלך הגלות נשכחו, במקרים רבים, שמות של צמחים ובעלי חיים וייתכן גם שמינים שהיו בארץ ישראל נעלמו מהנוף ומינים אחרים הדומים להם תפסו את מקומם. זיהוי של השפן המקראי נתקל בקושי נוסף על הקשיים הרגילים הקיימים בזיהוי בעלי חיים והוא העובדה שעשמו של השפן הועבר לארנבון. החלפה זו קיימת כבר מאות שנים ונמשכת עד ימינו הן בעימוש העממי והן בכתיבה תורנית. אני מצטרף לדעת הסוברים שהשפן המקראי הוא חיית בר הנקראת בימינו "שפן סלעים" (Rock Hyrax) "שאותה ניתן לראות באזורים סלעיים במדבר יהודה, הכרמל, הגליל ועוד. הארנבון הוא מכרסם הניכר באפרכסות אוזניו הארוכות הדומות לאוזני ארנבת אלא שבניגוד לה הוא עבר ביות ומשמש כחיית מחמד או כמקור לבשר (החלפה מפורסמת בין שני המינים נעשתה על ידי הרב שך ז"ל כאשר כינה אוכלי טריפות בתואר "אוכלי שפנים וחזירים").

'אי השפנים'

העדות הקדומה ביותר להחלפה בין השפן לארנבון היא הסברם של היסטוריונים למקור שמה של ספרד. לטענתם ספנים פניקיים שחקרו את הים התיכון, לפני כעלושת אלפים ומאה שנה, הפליגו מערבה ומצאו מקום שהייתה בו אוכלוסיה צפופה של בעלי חיים שסברו שהם שפנים ולכן קראו למקום Ishaphan כלומר 'אי השפנים'. הרומאים שינו את השם ל Hispania – ומשם המשיך השם להתגלגל עד לשמה של ספרד באנגלית. Spain, אם אכן סיפור זה נכון הרי שיש

בו ראייה נוספת לידוע לנו מהספרות המדעית שמוצא הארנבונים הוא בחצי האי האיברי (ספרד ופורטוגל) והתפשטותם מזרחה חלה רק החל מימי הביניים בעקבות התערבות האדם. הרצון לקרוא לחבל הארץ שהתגלה על שמם של הארנבונים מעיד על כך שהארנבונים היו ייחודיים לספרד ולא היו מוכרים להם מארצם.

שפן סלעים

ארנבון

'קנליה'

המקור התורני הקדום ביותר שיש בידי להחלפה זו הוא תרגומו של אבן ג'אנח בספר השורשים. חכם זה שפעל לפני כאלף שנה תירגם את השפן ל"אל-וובר" (שפן בערבית) אך מתוך התיאור המצורף לתרגום ברור שהוא זיהה את השפן עם הארנבון. הוא מתאר את השפן כבעל חיים בגודל חתול הנפוץ מאד בספרד אך נדיר במזרח. לדבריו המון העם מכנה את השפן בשם "קנליה" שמו הלטיני של הארנבון (*Oryctolagus cuniculus*) ניתן לשער שאבן ג'אנח, שלא הכיר את השפן אולם הכיר את המין הדומה לו מאד בגודלו והתנהגותו, סבר שהארנבון הנפוץ בספרד הוא השפן.

כתב הרב יוסף הלוי זליגר (נפטר בשנת תרע"ט ונקבר בהר הזיתים):

משגה ישן נושן הוא התרגום האשכנזי של ארנבת ושפן, אשר יתרגם בחדר וגם בכל התרגומים שבכל השפות החדשות, אשר כידוע אין להם "קבלה" אחרת מקבלת החדר אשר לאבותינו האשכנזים: האזע אונד קאנינכאן (התרגום מגרמנית של "האזע אונד קאנינכן" הוא ארנבת וארנבון).

ההחלפה בין המינים נבעה, כנראה, מתוך כך שהשפן לא מצוי באירופה ולכן הועבר שמו לבעל חיים קרוב בצורתו החיצונית שחדר לאירופה מאז ימי הביניים.

להעמקה ותגובות: במדור "להרחיב" בפורטל הדף היומי (חולין, נט"א).

היבטים לשוניים תהלים קו

ד זְכַרְנִי: הז"ן בקמץ קטן. פִּקְדוֹנִי: הפ"א בקמץ קטן

טו שְׁאֵלָתָם: שי"ן ואל"ף סגול וחטף סגול לא שְׁאֵלָתָם.

כח וַיִּצְמְדוּ: טעם נסוג אחור לצד"י

כט בְּמַעְלֵיהֶם: על אף הקושי, למ"ד ראשונה בשווא נח, כן הדבר בהמשך לט. וַתִּפְרֹץ-בָּם:

הרי"ש בקמץ קטן

לא וַתִּחַשֵּׁב: טעם נסוג אחור לחי"ת

לב וַיִּרַע: במלעיל

לה' יִלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם: משום מה הפסוק הזה מצוטט לרוב: 'וילמדו פִּמְעֵיהֶם' ב"מ"ם מיותרת!

לח דָּם נָקִי: הדל"ת בקמץ, חשש שינוי משמעות לקורא בפתח⁸

מד בְּשִׁמְעוֹ: השי"ן בקמץ קטן

מז קִדְשָׁךְ: הקו"ף בקמץ קטן

הקדמת הרד"ק למזמור: במזמור של מעלה מזה זכר ענין האבות עם מה שעשה עם ישראל במצרים, ובזה המזמור זוכר עוד מה שעשה עמהם משיצאו ממצרים כל זמן שהלכו במדבר, וגם משנכנסו לארץ.

הקדמת ר' מנחם המאירי: גם זה המזמור הודאה על הנסים שעשה לו האל יתעלה; ומתפלל לפניו, שיזכרהו ויזכהו לראות בטובת בחיריו (ע"פ פס' ה) לעולם הבא, ומתודה על חטאיו. וזכר ומאריך בספור עונות האבות, מפני שבזכירתם חלק והערה בתשובה; שאנו מתבוננים, שהכל קרה להם בחטאם, ובתשובתם היה מרחם אותם ומצילם מתוקף הצרות, כמו שכתוב בסוף המזמור (להלן, מג-מו).

ר' ישעיה מטראני: מזמור זה חיברו המשורר על עניין הגלות; כלומר, שכך עתידין ישראל לומר בגלותן ולהתוודות על חטאתם. תחלת הדברים הוא ממקרא שלפנים, שאומר "חטאנו עם אבותינו" וגו' (להלן, נ); אבל חמשה מקראות הראשונים - אמרם המשורר לעצמו.

הרב מלבי"ם: המזמור הזה נמשך אל מזמור שלמעלה, שהזכיר איך שמר ה' את הברית והוציאם ממצרים ונתן להם את הארץ, ודלג יתר הנסים שעשה להם אחר יציאת מצרים כמו קריעת ים סוף ובקיעת הירדן ודומיהם, עז"א כי הם צריכים להודות לה', כי החסד שהתחיל לעשות עמהם עשה גם אחר שחטאו, כמ"ש בפסוק מ"ה ויזכר להם בריתו וינחם כרוב חסדיו, וה' טוב לעמו וחסדו לעולם, רק הם לא הכירו חסדיו ומרו והקציפו בכל דור ודור, כענין כי 'לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים' (דניאל ט ז).

ב גְבוּרָתוֹ מנחת שי על תהילים פרק קו פסוק ב: **זוֹחֵר פִּרְשֵׁת יִתְרוֹ דָּף פִּג** אמר רבי חייא גבורת ה' חסר דחא כולחו כלילן בדא. ומסורת פליגא עליו דמסרא גבורות ב' מלא וסימן דבר גבורות וחין ערכו (איוב ט"א ד) מי ימלל גבורות ה':

זוהר כרך ב (שמות) פרשת יתרו דף פג עמוד א אמר רבי חייא גבורת יי חסר כתיב, דהא כלהו כלילן בדא, ישמיע כל תהלתו, דא הוא שכינת זיו יקריה דקודשא בריך הוא דכתיב ותהלתו מלאה הארץ (חבקוק ג ג).

ברור שכל הנוגע למסורה הלכה כמסורה כשהיא בניגוד לדברי חז"ל והראשונים.

מִי יִמְלֵל גְבוּרָתוֹ ה' יִשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ: כרגיל מתפרש גם כאן: מי ימלל ומי ישמיע גבורות ה' וכל תהלתו.

ראב"ע: לא הזכיר שם המשורר. והוא אומר למשכילים: **חללו את השם והודוהו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו. מי - הטעם: חזרו לשם, אע"פ שאין יכולת באדם למלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו, רק קצתה.**

רד"ק: אם באנו לספר גבורות ה' ולהשמיע כל תהלתו, כלומר: כל הנסים שעשה עם אבותינו ועמנו, שאנו חייבים להללו עליהם, מי יוכל להשמיע כל תהלתו? וגבורות ה' הם מה שהתעלל במצרים, בארצם ובים, כמו שאמר "ה' איש מלחמה" (שם' טו, ג), כלומר: גבור מנצח; וכמו אותם גבורות - רבות עמו, מי יוכל למלל אותם? ומה שאמר הנה, שלא יוכל

⁸ השווה: דברים יט י; כא ח

אדם לספר **כל תחלתו**, ואמר במזמור התשיעי "אספרה כל תחלתך" (תה' ט, טו) - על כל הצרות שעברו עליו מהאויבים אמר שיתן שבח והודאה לאל שהצילו, וכאשר בא לספר הנסים שעשה עם ישראל במדבר ובארצם בכל דור ודור, אמר: **מי ישמיע כל תחלתו**. וכן עם היחיד לבר: מה שעשה הקדוש ברוך הוא עמו מטובות וחסדים בכל יום ויום, לא יוכל לספר, כמו שאמר "אגידה ואדברה עצמו מִסְפֵּר" (תה' מ, ו), כי פעמים רבות יעשה האל יתברך עם האדם נס, ולא ידע ולא ירגיש בו עד אחר זמן שיתבונן בו; וכן אמרו רבותינו ז"ל (נדה לא, א): אין בעל נס מכיר בניסו. וכאשר אמר דוד "כל תחלתך" (תה' ט, טו) - על הנסים הגלויים שעשה עמו, הידועים לכל במלחמת האויבים. וכן אמר במדרש (ש"ט קו, א): וכי אדם יודע מה פלאים עושה הקדוש ברוך הוא עם אדם בכל יום? כיצד? אדם ישן על המטה, והנחש נתון בארץ לפניו; בא לעמוד, הרגיש בו הנחש; כיון שבא ליתן עליו רגלו, בורח הנחש מפניו, ואינו יודע מה פלא עושה עמו הקדוש ברוך הוא; וכן כיוצא בו.

יתכן לפרש שלא בא המשורר לומר שאי-אפשר להשמיע את כל תהילות ה', אלא שהוא מזמין את עצמו לדבר.

ג **אֲשֶׁרִי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֶׂה צְדָקָה בְּכָל־עֵת**: פתח ברבים וסיים ביחיד. ראב"ע: הטעם, כי שומרי משפט הם ממללים קצה גבורתו. והזכיר "גבורות ה'" (לעיל, ב) בעבור גבורותיו בים סוף (ראה להלן, ח-יא). וטעם להזכיר משפט - בעבור עוונות ישראל; והשם שפטים כמעשיהם.

רד"ק: כלומר: אשריהם ישראל, אם היו שומרים משפטי האל אשר צוה אותם; כי בזמן שהיו עושים רצונו של מקום, כמה טובות עשה עמהם! ואף במרדס בו היה סובל אותם זמן רב, אולי ישובו למוטב; ואם היו שומרים משפטיו ועושים צדקות בכל עת, כלומר: תמיד.

תלמוד בבלי כתובות נ א אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת - וכי אפשר לעשות צדקה בכל עת? דרשו רבותינו שביבנה, ואמרי לה רבי אליעזר: זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים. רבי שמואל בר נחמני אמר: זה המגרל יתום ויתומה בתוך ביתו ומשיאן.

ד **זָכְרָנִי ה' בְּרִצּוֹן עֲמָךְ פִּקְדֹנֵי בִישׁוּעֶתְךָ**: מקרא מקושר לשאחריו. רש"י: צהלתוך לעמך.

ראב"ע: זה המשורר יתפלל אל השם: אולי יראה עת הישועה, כאשר תרצה עמך ותבוא עת ישועתיך.

רד"ק: אם הפסוק הזה אמרו המשורר על עצמו, בקש מהאל שיקום מקברו עם המתים שיחיו בעת הגאולה, וכן הפסוק הבא אחר זה: "לראות בטובת בחיריך" (להלן, ה). או אמר הפסוק על לשון בני הגלות הזה, כי כל אחד מבקש מהאל שיזכה לראות הגאולה; ואמר: **זכרני ה'** בעת רצונך בעמך ותוציאם מגלותם, **זכרני** ורצה בי, שאחיה עד עת הגאולה.

הרב מלבי"ם: מפני שיתחיל לספר איך ישראל חטאו, ואיך ע"י כך נתנו ביד צריהם, בקש שלא יזכירנה ה' לא בין החוטאים ולא בין הנענשים, ויש הבדל בין זכירה ובין פקידה, שהזכירה היא רק שזוכר את הדבר, והפקידה היא בשיתעורר לעשות לו איזה גמול טוב או רע, ובקש **זכרני ה' ברצון עמך**, שלא תזכרני עם העת שהיית עליהם בכעס רק עם הרצון, בעת שרצית אותם כי היה מעשיהם טובים, ופקדני **בישועתך**, שלא תפקדני להעניש אותי עם נענשים, רק בעת שתושיע ותעשה טוב חסד.

ה לראותו בטובת בחי' ר' לשמח בשמחת גוי'ך

רד"ק: שאזכה לראות בטובת העם הנבחר לך, שיזכו לגאולה. לשמח בשמחת גוי'ך - וכפל הענין שלש פעמים לחזק, וכפל הענין במלות שונות כמנהג.

להתהלל עם נחלתך: רד"ק: יש מפרשים כמו 'לשמח', וכן "קדש הלולים" (וי' יט, כד), וכן "ובתולותיו לא הוללו" (תה' עח, גס). וכן בדברי רבותינו ז"ל (קידושין לב, ב): בית השמחה - בי הלולא; ואין צריך להוציאם מענין השבח, כי בשמחת החופה ישבח אדם החתן והכלה⁹, לפיכך קראו בית החופה בי הלולא; וכן "ובתולותיו לא הוללו" - לא באו לידי שבח, שיהללו אותן בחופתן. ופירוש להתהלל עם נחלתך - כי בשמחתכם בצאתם מהגלות יתהללו על כל עם, כי בם בחר ה'.

הרב מלבי"ם: שבמה שיהיו לנחלה לך שזה מורה על קדושתם ועל דיבוק ה' עמהם לעולם, אתהלל עמם אם במעשים הטובים אם בהצלחתם ושמחתם.

בניגוד לרד"ק שפירש שיש כאן הכפלה והשלשה במילים שונות, הרי הרב מלבי"ם רואה כאן עניינים נוספים. עיין בפירושו.

ו חטאנו עם אבותינו הענינו הרשענו: ראב"ע: והנה תחלת תשובת זה המזמור, שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו, על כן: חטאנו עם אבותינו; כדרך "והתודו את עוונם" (וי' כו, מ). וחרשענו - כנגד 'פשענו'. ופעול העינו חסר: 'דרכנו' או 'נפשנו'. וחרשענו כן; אולי הוא פועל עומד.

ז וימרו על-ימים בנים סוף: רש"י: היו מקטני אמנה; אמרו: כסם שאנו עולים מכל זה, אף מלכים עולים מכל אחר, ויבואו אחרינו; עד שרמז לים והקיאם ליבשה. אז "וירא ישראל את מצרים מת" (שם' יד, ל), לפיכך "ויאמינו בה" (שם, לא); אבל מתחילה לא האמינו (ראה פסחים קיח, ב).

ראב"ע: שאמרו: "הלא זה הדבר אשר דברנו אליך" (שם' יד, יב); או מאנו לעבוד הים. רד"ק: ויש מפרשים וימרו על ים - שפחדו להכנס בים כשנבקע. ובמדרש (שו"ט קו, ד): מהו וימרו על ים? כיון שבקע להם משה הים, ונעשה הים טינא - כמו שנאמר "דרכת בים סוסך חומר מים רבים" (חב' ג, טו); ובמצרים כתוב "וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה" (שם' א, יד) - כיון שירדו לים היו אומרים אלו לאלו: בעוט בעוטך ודוש דושך; מטיט ולבנים יצאנו ולטיט ולבנים באנו! ואני תמה על זה הדרש, שהרי כתוב "וישם את הים לחרבה" (שם' יד, כא), ונאמר בזה המזמור "ויולכס בתחומות כמדבר" (להלן, ט); מלמד שלא היה שם טיט, אלא יבש כמדבר.

ר' מנחם המאירי רומז לקושיית רד"ק: כלומר, שאפילו בתוך הים, שדרך כל העולם לשוב בתשובה, המרוהו והכעיסוהו. ולשון הדרש (ראה שם): שבקע להם משה את הים, נעשה הים טיט, וכדכתיב "דרכת בים סוסך חומר מים רבים" (חב' ג, טו); כיון שירדו להם, אמרו: בעוט בעוטך ודוש דושך! מטיט ולבנים יצאנו ולטיט ולבנים באנו! ואע"פ שכתוב "וישם את הים לחרבה" (שם' יד, כא), מכל מקום, אחר שהיה ראוי ללכת בתוכה, איפשר להקרא 'חרבה'. אבל מכל מקום, לפי הפשט יראה כפירוש ראשון, שהרי אחר כן הזכיר בקיעת הים.

⁹ אולי יש ללמוד מכאן את חשיבות העניין לשבח את החתן ואת הכלה, אם כל החתונה נקרא "הלולא" בגלל אותם שבחים. גם כאשר מגזימים במקצת עדיין יש בזה "לחבבה על בעלה", מצד שני אין טעם להלאות את כל המזמנים בדרשות ארוכות ומשעממות.

הרב מלבי"ם: **וימרו על ים בים סוף** שהסתפקו ביכלתו וכפרו בטובותיו, כמ"ש הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים, ומוסיף **בים סוף**, שגם בתוך הים מרו כקבלת חז"ל שפסל מיכה עבר עמהם בים.

הכוונה לדרשה הזו: שמות רבה (וילנא) פרשת כי תשא פרשה מא רבי יהודה אומר לנו בושת הפנים, ושלך הצדקה, ישראל עוברים בים וכספו של פסל מיכה עובר בים שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים צרה והיה הים נקרע לפניו הוי [דניאל ט ז] לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים.

ט **וינער בים-סוף ויחרב** רד"ק: הגערה הוא הרוח שהולך בה הים עד ששמהו לחרבה; וכן אמר הנביא בזה הלשון: "גוער בים ויבשהו" (נח' א, ד).

רשימה של מקומות במקרא על גערה במעשי בראשית

1. שמואל ב כב טז: ויראו אפקי ים וגלו מסדות תבל בנערות ה' מנשמת רוח אפוי;
2. ישעיהו ב: הן בנערותי אחריב ים אשים נהרות מדבר
3. נחום א ד: גוער בים ויבשהו וכל-נהרות החרב
4. תהלים ק יח טז: ויראו אפקי מים וגלו מסדות תבל מנערותי ה'
5. תהלים קד ז: מן-נערותי ינוסון מן-קול רעמך יחפזו;
6. איוב כו יא: עמודי שמים ירופפו ויתמהו מנערתי:

טו **שאלתם** בהרחק האלף ממקום ההטעמה הצירי בלשון יחיד: שאלה, הפך לחטף סגול. מצאנו גם שהצירי מתקיים: שאלתי בתחילת ספר שמואל (א א כז) ובמגילת אסתר (ה ז-ח). יש גם שאלתי בדומה לכאן באיוב ו ח.

ר' מנחם המאירי: כדכתיב "ויגזו שלמים מן הים" (במ' יא, לא).

וישלח רזון בנפשם: העניין ידוע, קברות התאוה בפרשת בהעלותך.

ר' מנחם המאירי: כלומר: הם השביעו עצמם מן הבשר, אבל שב אליהם לרזון, כמו שייעד להם: "והיה לכם לזרא" (שם, כ). משחק מילים מעניין: זרא בתורה, רזון בתהילים.

טז **ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה':** רש"י: הכעיסוהו, כמו "הם קנאוני בלא אל" (דב' לב, כא).

ראב"ע: זה שאמרו למשה "כי תשתרר עלינו" (במ' טז, יג). לאהרן - בעבור הלויים: "בקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו" (שם, ה); על כן קראו קדוש ה'.

יז **תפתח-ארץ** השימוש בצורת עתיד אינו מפתיע. השאלה בצורה זו היא לפעמים אם מדובר בנוכח או בנסתרת, אם המשורר פונה אל ה' ואומר לו "תפתח ארץ"; או שיש כאן פועל עומד, הארץ נפתחה. לפי התרגום מתפרש שהארץ נפתחה. בכל המזמור מפסוק ח עד לפסוקים האחרונים אין פנייה ישירה אל ה'. ראב"ע: על דרך זמן עומד.

יט **יעשו-עגל בחרב** כאן קפץ המשורר אחורה לחטא העגל בשנה הראשונה.

וישתחו למסכה:

הוי"ו הראשונה מסומנת בדגש בכתר ארם צובה.

אין כאן טעות של המנקד, גם לא יתכן דגש אחרי חטף. תפקיד הדגש כאן לציין שהוי"ו כאן מבוטאת להבדיל מהצורה וַיִּשְׁתַּחֲוּ.

כ וַיִּמְרוּ אֶת־כְּבוֹדָם כיוצא בו ירמיה ב יא וַעֲמִי הִמִּיר כְּבוֹדִי בְּלֹא יוֹעִיל:
ראב"ע: **כבודם** – כנוי לכבוד השם; כדרך "כי נאץ נאצת [את איבי יי]" (שמואל ב, יב, יד) – והכנוי כנגד דוד המלך דרך מוסר, ולא אמר לו: 'כי נאץ נאצת השם'; "ילעגו למו" (תה' פ, ז).

שׁוֹר אָכַל עֵשֶׂב: מגליון בלק עג פרשה וטבעה: פרות ושוורים נעים לאיטם על פני המרעה כאשר חוטמם סמוך לקרקע. בעזרת לשונם הגמישה הם חובקים אגודות עשב ומנתקים אותן בתנועות ראש חדות. הדבר גורם לעיתים קרובות לתלישת הצמחים על שורשיהם. מסיבה זו בקר איננו מסוגל ללחך עשב הקצר מס"מ בודד, בניגוד לסוסים וכבשים המסוגלים לנגוס קרוב יותר לקרקע. כבשים אינם שולחים את לשונם אלא נעזרים בשפתיים. חיתוך העשב מתבצע בעזרת לחיצת המשטח הסחוסני בלסת העליונה אל החותכות התחתונות. במהלך הרעייה הבקר מרחרח את האוויר על מנת לאתר צמחים מועדפים עשירים באנרגיה ונוחים לעיכול. הבקר מבצע פחות פעולות לעיסה ולכן קצב בליעת המזון מהיר משל הכבשים והשפעתו על המרעה בולטת יותר.

"מפני שנמאס ברירי השור"

במהלך יום רעייה מפרישה פרה בוגרת 100–150 ליטר רוק. תפקיד הרוק לספק נוזלים עבור התססת העשב בכרס וקביעת רמת חומציות מתאימה. לעובדה שבקר מפריש כמויות רוק גדולות יש גם השלכה להלכות שבת: "הא דקתני נוטל מלפני בהמה שפיה יפה – בחמור, דלית ליה רירי. ונותנין לפני בהמה שפיה רע – בפרה" (שבת, קמ, ב). להלכה פוסק השולחן ערוך (שכד, יד): "נוטלים מאכל מלפני חמור ונותנים לפני שור, אבל אין נוטלים מלפני שור ליתן לפני חמור מפני שנמאס ברירי השור ואינו ראוי עוד לחמור". ייתכן וסוגיה זו היא המקור לפירוש המובא באברבנאל "ומשחית הירק בריר היוצא מפיו".

רד"ק: ובדרש (מכיל' בשלח ויהי ו): אין לך מנוול משור כשהוא אוכל עשב.

ל **וַיַּעֲמֵד פִּינְחָס וַיַּפְלֵל** לפי התרגום וגם לפי דרשת התלמוד הבבלי בברכות ו ב הוא התפלל. כלומר בנוסף לדקירת זמרי וכזבי הוא התפלל, ותפילתו נתקבלה.
יש דרשת תלמוד אחרת בבלי מסכת סנהדרין דף מד עמוד א ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה, ואמר רבי אלעזר: ויתפלל לא נאמר, אלא ויפלל – מלמד שעשה פלילות עם קונו; בא וחבטן לפני המקום, אמר לפניו: רבונו של עולם, על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל? דכתיב [במדבר כה ט] ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף פב עמוד ב
בא וחבטן לפני המקום, אמר לפניו: רבונו של עולם, על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל? שנאמר ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, והיינו דכתיב +תהלים ק"ו+ ויעמד פינחס ויפלל, אמר רבי אלעזר: ויתפלל לא נאמר, אלא ויפלל – מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו. בקשו מלאכי השרת לדחפו, אמר להן: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא.

ראב"ע: עשה דין; כמו "עון פלילי" (איוב לא, כח).
רד"ק: עשה משפט בנואפים; ויפלל מן "ונתן בפלילים" (שם' כא, כב).

לג **כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחָם וַיִּבְטְאוּ בַשִּׁפְתָּיו:** איזה מאורע רמוז כאן?

רש"י: כי חמרו מִסָּה וְאֶהְיֶה רוּחוֹ כ"שמעו נא המורים" (במ' כ,י). ויבטא בשפתיו - סבועה: "לא תביאו את הקהל הזה" וגו' (במ' כ,יב).

ראב"ע: כי חמרו את רוּחוֹ - שב אל השם; כמו "והמה מרו ועצבו את רוח קדשו" (יש' סג,י). וטעם ויבטא - על השם, שגזר על משה שלא יכנס לארץ (ראה במ' כ,יב). ושגגה היתה ממה בעבור כעסו, כאשר פירשתי במקומו (במ' כ,ח). ויתכן היות רוּחוֹ - רוח משה, והוא בטא, שאמר לישראל: "מורים" (שם, י), ושכח לדבר והכה (שם, יא); והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו, עד שישלם מצות השם.

רד"ק: כן פירש אדני אבי ז"ל: כי חמרו את רוח משה. ויבטא בשפתיו - והוא המעל שמעל הוא ואהרן עמו, שאמרו: "המן הסלע הזה נוציא לכם מים" (במ' כ,י). שתדחקו אותנו? אין בידנו יכולת, עד שיבוא מוציא המים. כי חשבו, כי כבוד האל יבוא על הסלע תחלה, כמו שאמר ברפידים "הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב וחכית בעור" (שם' יז,ו) - - ומה שאמר "בחורב" והם היו ברפידים, אינו אומר על הר חורב, אלא אותו הצור היה חורב ויבש מאד - - ומה שאמר "הנני עומד... על הצור" - שירד כבוד האל באש על הצור, ואותה האש המסה הצור והפכו למים; ועכשו חשבו גם כן, כי כן יעשה האל כמו שעשה ברפידים, לפיכך אמרו: "המן הסלע הזה נוציא לכם מים" (במ' כ,י). ובזה מעלו, כי יותר היתה קדושת השם אם יוציא הסלע מים בלא ירדת האש עליו; והוא לא אמר להם 'הנני עומד בעור', כמו שאמר ברפידים. ופירוש כי חמרו - כי מדרו רוח משה בדחקם אותו, עד שאמר "המן הסלע הזה" (שם). ושורש חמרו - 'מרה', ויהיה 'מרה' ו'מרר' בענין אחד, וכן "מורת רוח" (בר' כו,לה) בענין הזה. ויש לפרש כי חמרו - ענין 'מרי', שהוא ענין שנות המצוה והחלף הדבר; ופירוש: כי חמרו משה ואהרן את רוח השם ודברו, שאמר להם "ודברתם אל הסלע" (במ' כ,ח), והם הכו. ויבטא בשפתיו האל, שלא יכנסו לארץ בעון זה.

מג וַיִּמְכְּרוּ בַּעֲוֹנָם: שורש מכר מהכפולים. מוכר לנו שורש מוך בפרשת בהר (ויקרא כה כה-כט-לט ועוד בעניין). המשמע דומה: עניות.

מז הוֹשִׁיעֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהָדוֹת לְשֵׁם קְדֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבֵּחַ בְּתִהְלֶתְךָ: פסוק דומה לזה מופיע בסוף שירת אסף בדברי הימים א טז לה: וְאָמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהָדוֹת לְשֵׁם קְדֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבֵּחַ בְּתִהְלֶתְךָ:

בברכה החמישית של תפילת ערבית המופיעה בסידורי אשכנז [בארץ ישראל בהרבה קהילות הברכה הזו לא נאמרת] יש חילוקי נוסחאות באיזה פסוק לבחור. משנה ברורה סימן רלו סעיף קטן י: כתב מ"א בשם רש"ל שיש לומר הושיענו אלהי ישענו והוא פסוק בדברי הימים ולא יאמר "הושיענו ה' אלהי ישענו" דא"כ הוא מוסיף על י"ח אזכרות: הנוסח המופיע במגן אברהם אינו קיים במקרא. אבל נראה שכוונתו למקרא שלפנינו שיש בו אזכרה (שם ה') נוספת.

תן לחכם ויחכם עוד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
(שם): www.ladaat.net/gilionot.php

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
😊 בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים 😊